

verme veya zarar bertaraf etme, yarar sağlama, rızıklandırma, insanlara hitap etme, hayatı veya ölümü yaratma gibi fiillere mâlik olmadıkları belirtilerek mülk kavramı dolaylı bir şekilde zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mlk" md.). "Mâlik olma, kudret ve tasarrufu altında bulundurma" anlamındaki mülkün sadece Allah'a mahsus olduğu otuz kadar âyetle tekrarlanmış, bunların yarıdan çoğu "görünür ve görünmez âlemler" mânasına yorumlanabilecek "se-mâvât ve arz" çerçevesinde şekillendirilmiş, dört yerde de âhiretteki mülkiyete atıfta bulunulmuştur. "Hükümrânlık, kudret ve azamet" mânasına alınan ve daha çok görünmeyen âlem için kullanılan "melekût" kelimesi (*Kâmus Tercümesi*, "mlk" md.), Cenâb-ı Hak'a izâfe edildiği iki âyetle Allah'ın her şeyin mülkiyet ve tasarruf hakkını kendi elinde bulundurduğunu ifade eder (el-Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83). Melik iki âyetle "hak" (Tâhâ 20/114; el-Mü'minûn 23/116), iki âyetle "kuddûs" (el-Haşr 59/23; el-Cum'a 62/1) ismiyle birlikte zikredilmiş, Nâs sûresinde de "rab" ve "ilâh" isimleri arasında yer almıştır (114/1-3). Fâtiha sûresinin 4. âyetini teşkil eden ve mütevâtir kıraatlerde "mâlik" ve "melik" şeklinde okunan isim hakkında müfessir Taberî ikinci okuyuşu tercih ederek bunun mâlikten daha kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu söylemiştir. İbn Kesîr, her iki kıraati sahih diye niteledikten sonra Hz. Peygamber'le içlerinde Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın da bulunduğu bazı sahâbîlerin "mâliki yevmi'd-dîn" şeklinde okuduklarını kaydetmiş ve "melik" kıraatinin sonradan ortaya çıktığı yolundaki bir rivayeti aktarmıştır (bk. bibl.). Âhiret hayatında takvâ sahiplerinin geniş mekânlarda kurulmuş ve ırmaklarla donatılmış cennetlerde, kudretli ve yüce rablerinin huzurunda hak meclisinde bulunacaklarını ifade eden âyetle geçen "melik" de (el-Kamer 54/55) melik gibi sıfat sîgasında bir isimdir. Doksan dokuz isimli esmâ-i hüsnâ listesi içindeki mâlik Âl-i İmrân sûresinde (3/26) "mâlikü'l-mülk" terkihiyle yer almakta ve daha çok dünya hayatıyla ilgili hükümrânlığın zât-ı ilâhiyyeye has olduğunu ifade etmektedir. Fâtiha sûresinde geçen "mâliki yevmi'd-dîn" terkihiindeki mâlik ise ebedî hayatın hükümrânlığını Allah'a izâfe etmektedir.

Melik ismi hem İbn Mâce hem de Tirmizî rivayetinde yer almakta ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), mâlik ise sadece Tirmizî'de geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a

nisbet edilen mülk, melekût, melik, melîk ve mâlik kelimeleri çeşitli hadis rivayetlerinde de görülmektedir. Hz. Peygamber tarafından farz namazların sonunda okunması tavsiye edilen ve, "lâ ilâhe illâ l-lâhu vahdehû ..." diye başlayan zikir metninde "lehû'l-mülk" ifadesinin yer aldığı bilinmektedir. Bu hadis Wensinck'in *el-Mu'cem*'i için esas aldığı dokuz kitabın tamamında mevcuttur. Ayrıca hac ibadetinin ifası sırasında tekrarlanan, "Hamd sanadır, nimet senin, mülk senindir" mealindeki cümleyi de içeren "lebbeyk" niyazi aynı kaynaklarca rivayet edilmiştir (Wensinck, *el-Mu'cem*, VI, 257). Melekût kelimesi de "sahip oluş" mânası ifade eden "zû" ve "azamet" anlamına gelen "ceberût" kelimeleriyle birlikte (zû'l-ceberût ve'l-melekût) Hz. Peygamber'in hamd, tesbih ve tekbir zikirlerinde tekrarlanmaktadır (a.g.e., VI, 269).

Melik ismi birçok hadis mecmuasında yer almaktadır. Kutsî hadis üslûbunda Allah'a izâfe edilen ve "ene'l-melik" (yegâne hâkim ve kudret sahibi benim) diye başlayan hadisi Nesâî'nin *Sünen*'i hariç *Kütüb-i Sitte* tarafından rivayet edilmiştir (a.g.e., VI, 258). Resûlullah'ın özellikle tehecûd namazında melik isminin geçtiği dua ve zikirleri okuduğu anlaşılmaktadır (a.g.e., VI, 258-259). Yine Resûlullah'ın sabah ve akşam okunmak üzere Hz. Ebû Bekir'e öğrettiği dua-zikir metninde Cenâb-ı Hak nitelendirilirken "her şeyin rabbi ve meliki" ifadesi geçmektedir (Tirmizî, "Da'avât", 94). Mâlik ismi de "görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi" anlamında hadis rivayetlerinde zikredilmiştir (Müslim, "Edeb", 20; İbn Mâce, "İkâme", 180).

Esmâ-i hüsnâ müellifleriyle kelâm ve tefsir âlimleri melik ve mâlik isimlerinin mânalarına "görünen ve görünmeyen âlemlere, dünya ve âhiret hayatındaki her şeye gerçek anlamda ve hiçbir şartla mukayyet olmayarak hâkim ve kâdir olup dilediği gibi tasarrufta bulunma" noktasında yoğunlaştırmışlardır. Mâtürîdî mutlak mânada mâlik kavramının sadece Allah'a nisbet edilebileceğini, insanlar için "falan şeyin mâliki" şeklinde kayıt koymanın gerektiğini kaydeder (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, vr. 75^b).

Kuşeyrî, Allah'ın yegâne mâlik olduğu bilincine ulaşan kimsenin herhangi bir mahlûka boyun eğmeyeceğini söyler; çünkü O'nun kudret ve mâlikiyetinin mahiyetine vâkıf olmak kişiyi başkasına değil sadece O'na yönelip yaklaşımaya sevkeder. Gazzâlî de melikle ganî ismi arasında

bağlantı kurar ve ganîyi "hiçbir şeye muhtaç olmayan", meliki ise ayrıca "her şey kendisine muhtaç olan" diye mânalandırır (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 37, 70-71).

Melik genellikle kâinata yönelik ilâhî isimler içinde mütalaa edilir. Ancak kâdir ismiyle olan bağlantısı sebebiyle fiilî sıfatları hâdis kabul edenlere göre de melik kadîm bir sıfattır. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, kelimenin "hiçbir şeye muhtaç olmama" şeklindeki mânasını tercih ederek zâtî-tenzihî bir isim olduğunu söyler (*el-Emedü'l-ağşâ*, vr. 26^b). Melik ganî ve kâdir isimlerinden başka kâhâr, mâlikü'l-mülk, kavî, kayyûm, muktedir, samed ve vâcib isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *Lisânü'l-Arab*, "mlk" md.; *Kâmus Tercümesi*, "mlk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, VI, 257-259, 269; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "mlk" md.; Müslim, "Edeb", 20; İbn Mâce, "Du'â", 10, "İkâme", 180; Tirmizî, "Da'avât", 82, 94; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut 1415/1995, I, 97-100; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'llâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsufed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 30, 62; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 75^b; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'llâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 43-46; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsufed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 39-40, 91; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 176^a-177^a; Kuşeyrî, *el-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 27; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 37, 70-71, 152; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-ağşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 26^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmi'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 189-193; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*'i'l-âzîm, Beyrut 1385/1966, I, 45-46.

BEKİR TOPALOĞLU

MELİK (المَلِك)

Hükümdar, kral ve bir şehir veya bölgenin idaresiyle görevli hânedan mensubu yüksek devlet görevlileri için kullanılan unvan.

Sözlükte "sahip ve mâlik olmak" anlamındaki milk (mülk, melk) kökünden türeyen melik kelimesi (çoğulu mülûk) birçok Sâmî dilde yer almaktadır (İbr. meleḥ, Arm. melkâ, Akkadca melku, Asurca melku, meliku). Kelimeye bir hükümdar unvanı olarak İslâm öncesine ait bazı kitâbelerde rastlanılmıştır. Güney Arabistan'da Sebeliler'den kalan Sirvah kitâbe-

sinde bu unvan Sebe hânedanına mensup bir kral için kullanılmış, Kuzey Arabistan'da bulunan Nemâre mezar kitâbesinde de İmru'ilkays b. Hucr "melikü'l-Arab" olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından toplumun siyasî olarak yeniden şekillenmesi sürecinde müslümanlar melik unvanını benimsemediler. Gerek dört halife gerekse Emevîler devrinde devletin başında bulunanlar ve Abbâsî devlet başkanları çoğunlukla "halife, emîr'ü'l-mü'minîn" ve nâdir olarak da "imam" unvanlarını kullandılar. Bununla birlikte geniş müslüman kesimleri Emevîler'i, devlet başkanının belirlenmesinde veraseti esas aldıklarından dolayı İslâmî bir yönetim olarak değil "mülk" (krallık yönetimi) olarak gördüler. Abbâsîler'in iş başına gelmesinden sonra İslâm'ın değişik din ve kültürlerle mensup milletler arasında yayılmasına paralel olarak farklı kültürlerle, özellikle de Sâsânî devlet geleneğine ait birtakım unsurlar bürokrasiye girmeye, *Nasîhatü'l-mülûk* tarzı eserlerde Sâsânîler'in kutsal kral anlayışı işlenmeye başladı. Bu çalışmalar, diğer birtakım siyasal ve toplumsal gelişmelerle birlikte hükümdarlık / kraliyet anlayışının yeniden canlanmasına yol açtı ve İslâm siyasî düşüncesinin şekillenmesinde etkili oldu.

Abbâsîler'in siyasî- askerî bakımdan güç kaybetmesine paralel olarak bir kısım Abbâsî topraklarında İran menşeli hânedanlar ortaya çıktı. Bunlardan Horasan ve Mâverâünnehir'de hüküm süren Sâmânîler, Abbâsîler'e samimiyetle bağlı olmakla beraber nisbî bir bağımsızlığa sahip olduklarını göstermek için ilk defa melik unvanını kullanmaya başladılar. Bu hânedandan Nûh b. Nasr (943-954) bastırdığı sikkelerde "el-Melikü'l-Müeyyed" unvanına yer verdi. Bağdat'ı işgal eden Büveyhîler ise Sâsânî hükümdar unvanı olan "şâhenşâh"ı (melikü'l-mülûk) benimseyerek eski İran geleneklerine olan eğilimlerini açık bir şekilde gösterdiler. Hânedanının kurucularından Rüküddevle ve muhtemelen ondan önce İmâdüddeve'nin bu unvanı çok sınırlı bir şekilde kullanmasına karşılık hânedanın en büyük hükümdarı Adudüddeve aynı unvanı melik unvanıyla birlikte yaygın biçimde kullandı. Adudüddeve'nin halefleri de aynı şekilde davrandılar. Irak Büveyhî Emîri Celâlüddeve 429 (1038) yılında, hânedanın o zamana kadar kendi tercihiyle benimseydiği "şâhenşâhü'l-a'zam melikü'l-mülûk" unvanını halifeden izin alarak, bir başka Büveyhî Hükümdarı Hüsrev Firûz da "el-

melikü'r-rahîm" unvanını kullanmak istedi. Bu istekler toplumda birtakım sosyal karışıklıklara yol açtığı gibi unvanın kullanılmasının dinen câiz olup olmadığına dair ciddi kelâmî tartışmalara sebep oldu ve neticede kabul edildi. Hûzistan, Basra ve çevresine hâkim olan Hezâresb de Abbâsî halifesine elçi gönderip kendisine melik unvanı verildiği takdirde 100.000 dinar ödemeyi taahhüt etti. Ancak halife bunun sadece Selçuklu hânedanı mensupları için verilebileceğini söyleyerek onun isteğini reddetti.

Melik unvanı daha sonra giderek yaygınlaşıp Gazneliler, Karahanlılar, Selçuklular ve Zengîler gibi devletler tarafından benimsenirken İslâm dünyasının batısında yer alan devletlerden Fâtımîler'de bu lakap halifeler için değil emîrlere, özellikle de vezirler için kullanıldı. Hâfız-Lidîllâh döneminde Vezir Ridvân b. Velahşi ilk defa 530 (1136) yılında "es-seyyidü'l-ecell el-melikü'l-efdal" unvanını aldı (Kalkaşendî, V, 487; IX, 403). Melik unvanı Fâtımîler'in yerini alan Eyyübîler zamanında da sıkça kullanıldı. Bu hânedanın kurucusu Selâhaddîn-i Eyyübî'nin unvanları arasında Fâtımîler devrinde vezir iken aldığı "el-melikü'n-nâsir" bulunmaktaydı. Selâhaddîn'in halefleri "el-melikü'l-azîz", "el-melikü'l-âdil, el-melikü'l-kâmil, el-melikü'l-efdal, el-melikü'l-muzaffer" gibi unvanları benimseyerek bu geleneği sürdürdüler. Daha sonra Memlükler'de de sultanlar "el-melikü'l-muiz" (Aybek), "el-melikü'l-muzaffer" (Kutuz), "el-melikü'l-kâhir (Baybars) gibi değişik sıfatlar ekleyerek bu unvanı kullandılar.

Büveyhîler, Selçuklular, Eyyübîler ve Memlükler'de melik unvanı sadece hânedanın en büyük hükümdarına değil şehzadelere, vezirlere ve mahallî yöneticilere de verilmiş, böylece aynı ülke sınırları içinde çok sayıda kişinin melik lakabını alması unvanın değerinin düşmesi sonucunu doğurmuştur. Bundan dolayı devletin en büyük hükümdarı veya kendini bu konumda gören devlet başkanları melik kelimesiyle birlikte başka unvanlar da almaya başladılar. Meselâ Tuğrul Bey "el-melikü'l-celîl, melikü'l-İslâm, melikü'l-guz" ve Abbâsî halifesi tarafından kendisine tevcih edilen "melikü'l-meşrik ve'l-mağrib" gibi unvanlar kullanmış. Çağrı Bey de Merv'de 1038 yılında kendi adına "melikü'l-mülûk" unvanıyla hutbe okutmuştur. Büveyhîler "şâhenşâh melikü'l-mülûk"ü, Eyyübîler "melikü'l-mülûk"ü benimserken Selçuklular gibi bazı devletlerde "sul-

tan" unvanı benimsendi. Sultan, daha önce Gazneli Mahmud için gayri resmî olarak kullanılmakla beraber tarihte ilk defa Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Abbâsî halifesinden bu unvanı aldı. Tuğrul Bey, Alparslan, Melikşah, Muhammed Tapar ve Sencer gibi büyük Selçuklu sultanları sultan (es-sultânü'l-muazzam, es-sultânü'l-a'zam) unvanının yanı sıra "şehinşâh" veya "şâhenşâhu'l-a'zam"ı da kullandılar. Hârizmşahlar devrinde bazı kumandalara "el-melikü'l-muazzam" unvanı verilmiştir.

Anadolu Selçukluları'nda hânedan mensuplarına verilen melik unvanının bazı kelimeler eklenerek çeşitli meslek erbabının reislerini ifade etmek için kullanıldığı da görülmektedir. Meselâ Dîvân-ı İnşâ ve Dîvân-ı Tuğrâ'nın başına getirilen Şemseddin Mahmud Tuğrâî "melikü'l-küttâb" olarak anılmaktadır. Şairlerin reisine "melikü's-suarâ", ediplerin reisine "melikü'l-üdebâ", emîr-i dâda "melik-i dîvânü'l-adl", sahillerden sorumlu kumandana "melikü's-sevâhil", hâciblerin reisine "melikü'l-huccâb", zâhidlerin reisine "melikü'z-zühhâd", nâiblerin reisine "melikü'n-nüvvâb", Dîvân-ı Arz'ın başkanına "melik-i ârız" denilirdi (İbn Bîbî, bk. bibl.). Memlükler'de ise en büyük sultanı belirtmek için melik ve sultan unvanları birleştirilmiş (es-sultân-el-melik), sultanın Suriye ve Mısır'daki nâiblerine "melikü'l-ümerâ" lakabı verilmiştir.

Melik kelimesiyle isim tamlamaları yapılarak oluşturulan lakaplar bazan en büyük hükümdara işaret etmek (Tuğrul Bey ve Alparslan'ın "melikü'l-meşrik ve'l-mağrib" unvanı gibi), bazan hükümdarın dinî-siyasî olarak kendisini öne çıkardığı bir boyutu ifade etmek için (Gazneli Mahmud ile Alparslan'ın "melikü'l-İslâm", Berkyaruk'un "melikü'l-İslâm ve'l-müslimîn" ve Memlükler'den Baybars'ın "melikü kibleteyn" lakapları gibi) kullanılmış, bazan da kelimeye bölge ve şehir adları ilâve edilmiştir. İhtişam ve kudret ima eden bu tür lakaplarla daha ziyade hükümdarın hâkimiyet alanının belirtilmesi amaçlanmıştır. Eyyübîler'den el-Melikü's-Sâlih Necmeddin ile Memlükler'den Kalavun'un "melikü'l-berreyn ve'l-bahreyn", Anadolu Selçukluları'ndan Ebû'l-Hâris Tuğrul b. Kılıcarslan'ın "melikü bilâdi'r-Rûm ve'l-Ermen", Ebû Nasr Mesûd b. Kılıcarslan'ın "melikü bilâdi'r-Rûm ve'l-Yûnân", Eyyübîler'den el-Melikü'l-Âdil'in "melikü'd-diyâri'l-Mısıryye ve's-Sâmîyye ve'l-Ahlâtîyye" lakapları gibi.

İslâm tarihinde melik unvanı nâdir olarak kadınlar için de kullanılmıştır. Memlükler devrinde Mısır'da bir süre devleti yöneten Şecerüddür "meliketü'l-İslâm" unvanını almıştır (Makrîzî, II, 237). Bu hususta diğer bir örnek de Hindistan'da görülmektedir. Delhi Melikesi Razıyye, müslüman Hindistan'da yegâne kadın hükümdar olarak hânedanın diğer üyelerinin kullandığı sultan unvanı yerine bu unvanı benimsemiştir.

Türk-İslâm devletlerinde kendilerine bir şehir veya bölgenin idaresi verilen hânedan mensuplarına da melik unvanı tevcih edilmiştir. Melikler, tâbi oldukları imparatorluğun başşehirindekine benzer bir hükümet teşkilâtına sahiptiler; kendi vezirleri, hazineleri, kumandanları, askerleri, divan teşkilâtları vardı. İdare ettikleri şehir ve bölgede halife, sultan ve kendi adına hutbe okutur, büyük sultanın izniyle sikke bastırır, çeşitli devletlerle antlaşmalar ve ittifaklar yapabilirlerdi. Metbû tanıdıkları büyük sultan istediği zaman ona askerî yardımda bulunur veya ordularının başında büyük sultanın maiyetinde savaşa katılırlardı. Aksine hareket eden melikler büyük sultan tarafından cezalandırılırdı. Sultan ve melikler değiştikçe meliklerin hâkimiyet alanları yeni bir menşurla tasdik edilir veya yenilenirdi. Büyük sultanlar hâkimiyet alâmeti olarak günde beş nevbet çaldırırken melikler günde en fazla üç nevbet çaldırabilirdi. Büyük Selçuklu Hükümdarı Berkıaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasında yapılan bir antlaşmada Berkıaruk'un sultan unvanıyla günde beş nevbet, Muhammed Tapar'ın ise melik unvanıyla günde üç nevbet çaldırması kararlaştırılmıştı (Özaydın, s. 72). Ancak Hârizmşah Alâeddin Muhammed, imparatorluğun sınırlarının çok genişlemesi sebebiyle kendisini İskender-i Sâni olarak ilân etmiş, kendisi günde iki defa (güneş doğarken ve batarken) nevbet çaldırması (Zülkarneyn nevbeti) ve meliklerin günde beş nevbet çaldırmalarına izin vermiştir.

Daha sonraki dönemlerde melik unvanı değerini kaybetti ve giderek kullanılmaz oldu. Osmanlılar da bu unvanı yaygın biçimde kullanmadılar. XX. yüzyılda melik İslâm ülkelerinde yeni bir anlam kazanarak tekrar ortaya çıktı. Bir asırdan fazla bir zaman süresince Avrupa monarşileriyle sürdürülen ilişkilerin ardından krallık yönetimi İslâm ülkelerinde yeni bir içerik kazandı. 1916 yılında kendisini Arap ülkelerinin meliki ilân eden Mekke Şerifi

Hüseyin, milletlerarası müzakerelerden sonra İngiltere ve Fransa tarafından "melikü'l-Hicaz" kabul edildi. 1920'de İslâm ülkelerinde çeşitli krallıklar kurulunca melik unvanlarının itibarı doruk noktasına ulaştı. 1926'da onun yerini alan ve kendisini Necid sultanı ve Hicaz meliki ilân eden Abdülaziz b. Suûd 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nın meliki oldu.

1920'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Suriye kralı ilân edildi. Ancak Faysal'ın hâkimiyeti dört ay devam edebilirdi; ardından Irak'a geldi ve burada 1921'de kral oldu. Ertesi yıl Mısır Sultanı Fuâd onun izinden giderek melik unvanını aldı. Afganistan Emîri Emânullah Han da emîr unvanını terkederek kendini kral ilân etti. Aynı yıl Yemen İmamı el-Mütevekkil-Alellah Yahyâ Hamîdüddin, İtalya ile yaptığı bir anlaşmayla melik kabul edildi. Daha çok imam unvanıyla tanınan Yemen yöneticileri de uluslararası belgelerde şeklen kral olarak kabul edildi. Müslüman devlet başkanları sonraki yıllarda da kraliyet unvanları almaya devam ettiler. Ürdün'ün Hâşimî Emîri Abdullah b. Hüseyin 1946'da Ürdün Hâşimî Krallığı'nın kralı unvanını aldı. 1951'de Emîr I. İdrîs kendisini yeni kurulan Libya Devleti'nin meliki ilân etti. Fas'ta 1957'de Sultan V. Muhammed sultan unvanını melike dönüştürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), bk. İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VIII, 97-98, 182; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, tür.yer.; İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 97, 159, 187, 205, 220, 289, 359-361, 454; II, 73, 95, 126, 127, 145; Kalkaşendî, *Şubhu'l-aşâ, V*, 455, 487-488; VI, 16-17, 121, 179, 564-569; VII, 114; VIII, 137; IX, 403-404; XIV, 94; Makrîzî, *el-Hıfâ, II*, 237, 301; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 12, 16, 19, 74-76, 105; a.mlf., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984-92, II, 23-28, 150, 202, 223-224, 230, 231, 317, 320, 346, 361, 392, 397, 418, 422, 472; III, 76-77, 80, 151; C. E. Bosworth, "The Titlature of the Early Ghaznavids", *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. 214, 219, 221, 222, 223, 224, 227, 231; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ankara 1977, s. 207-310; a.mlf., *Harezşahlr Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 24, 28-30, 53, 174, 197, 206; A. K. S. Lampton, "The Theory of Kingship in the Nasihat ul-Muluk of Ghazali", *Theory and Practice in Medieval Persian Government*, London 1980, s. 47-55; Osman Turan, *Türkiye Selçukluların Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 27, 57, 58, 66, 106, 147, 152, 174; Hasan el-Başâ, *el-Elkâbü'l-İslâmiyye*, Kahire 1409/1989, s. 496-507; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkıaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-*

1104), İstanbul 2001, bk. İndeks; D. Sourdel, "Un trésor de dinars gaznawides et salgûqides découvert en Afghanistan", *BEO*, XVIII (1963-64), s. 215-219; G. C. Miles, "A Portrait of the Buyid Prince Rukn al-Dawlah", *American Numismatic Society Museum Notes*, XI, New York 1964, s. 283 vd., 285 vd.; W. Madelung, "The Assumption of the Title Shâhânsâh by the Buyids and the Reign of the Daylam (Dawlat al-Daylam)", *JNES*, XXVIII (1969), s. 84-108; Coşkun Alpökin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 435-441; L. Richter, "Amîr-Malik-Shâhânsâh: 'Adud ad-Daula's Titlature Re-Examined", *Iran*, XVIII, London 1980, s. 90, 92, 93, 94; Ahmet Güner, "Mâverdi'nin Hilâfet Kuramının Tarihîsel Arkaplanına Bir Bakış (II)", *DüİFD*, XVII (2003), s.233-234; M. Plessner, "Melik", *İA*, VII, 664-665; A. Ayalon, "Malik", *EI²* (İng.), VI, 261-262.

AHMET GÜNER

MELİK AYAZ

(ملك اياز)

(ö. 928/1522)

Hint-İslâm tarihinin
önemli simalarından biri.

Aslen, Hindistan ile ticarî ilişkileri bulunan bir Osmanlı tüccarının mülkiyetinde iken efendisi tarafından Gucerât Sultanı I. Mahmud'a (1459-1511) sunulan Gürcü veya Rus asıllı bir köle olduğu rivayet edilir; adı Portekiz kaynaklarında Melique-yaz (Melquiaz) şeklinde geçmektedir. Kısa zamanda Sultan Mahmud'un takdirini kazanan Ayaz, bir müddet sonra "melik" unvanıyla Diû şehrinin merkezi olduğu Kathiavar yarımadasının güneyindeki Sûret (Saurashtra, Sawrashtra; Diû'nun doğusunda kalan Kambay körfezinin sağ sahilindeki Surat ile ilgisi yoktur) vilâyetine vali tayin edildi. Diû, Portekizliler'in Arabistan ve Hindistan kıyılarına ulaştığı o dönemde gerek stratejik gerekse ticarî bakımdan büyük önem kazanmıştı. Melik Ayaz buraya yerleştikten sonra bir taraftan halkın refahını yükseltmek ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için kararlı bir çaba içerisine girdi, bir taraftan da adada Portekizliler'e karşı güçlü bir askerî tahkimat gerçekleştirdi. Bunun için önce kıyının karşısına taştan bir kule yaptırarak araya kalın bir zincir gerdirdi, böylece Portekiz gemilerinin yaklaşmasını önledi. Ardından adayı karaya bağlayan taş bir köprü ile muhkem bir kale inşa ettirdi. Portekizliler, bu tedbirler sayesinde bütün teşebbüslerine rağmen Melik Ayaz'ın sağlığında bölgeye girememişlerdir. Melik Ayaz, 1508'de bir Meliklik donanmasının da yardımıyla Portekizliler'i Diû açık-